

Staré Brno a brněnská předlokační aglomerace

Old Brno and the pre-colonisation Brno agglomeration

Dana Zapletalová

Příspěvek je stručnou bilancí stavu bádání o poloze raně středověkých mocenských center na území Brna a v jeho nejbližším okolí. Zvýšená pozornost je věnována mladohradištnímu období, kdy je Brno podle písemných pramenů jedním z nejdůležitějších hradů moravských údělníků. Archeologický výzkum se však stále vyrovnává s problémem jeho lokalizace, popř. s možnými přesuny rezidenčních areálů. Autorka se snaží na základě dosavadních poznatků předběžně analyzovat, zda je u známých raně středověkých lokalit (Staré Brno, Dornych, historické jádro města) doložena přítomnost vyšší společenské vrstvy, popř. o jaké funkci u nich lze uvažovat.

Brno – raný středověk – Morava – údělný hrad – ekonomické zázemí

This contribution is a brief overview of the state of research into the location of the early medieval power centres on the territory of Brno and in its immediate environs. Greater attention is paid to the Late 'Hill-fort' period, when according to written sources Brno was one of the most important strongholds of the appanaged prince of Moravia, although archaeology is still coming to terms with the question of its actual location, or the possible shifting of the residence. This article attempts on the basis of knowledge available to date to preliminarily assess whether there is evidence from any of the known Early Medieval localities (Old Brno, Dornych, the historic city core) for the presence of upper social classes, or of the functions that they might have fulfilled.

Brno – Early Middle Ages – Moravia – appanage castle – economic hinterland

1. Úvod

Dějiny bádání brněnské předlokační aglomerace se v podstatě kryjí s dějinami archeologického výzkumu v Brně, které byly nedávno shrnuty včetně charakteristiky jednotlivých výzkumných etap, užívané metodiky a dobově podmíněné strategie výzkumu (Holub *et al.* 2004a; tam i obsáhlá bibliografie včetně nálezových zpráv do r. 2003; nejdůležitější historická literatura k počátkům Brna viz Procházka 2000; novější výzkumy jsou i s odkazy na nálezové zprávy a terénní dokumentaci každoročně zveřejňovány v Přehledu výzkumů ARÚ AV ČR Brno).

Historický význam lokality snad není nutno podrobně představovat. V písemných pramenech 11. a 12. století vystupuje hrad brněnských údělníků, případně brněnský úděl či arcijáhenský obvod (Bláhová 1993; Sulítková 1993; Švábenský 1993; Procházka 1993a). Ve 13. století se Brno mění v královské město a centrum stejnojmenné správní provincie (k tomu nejnověji Jan 2000, 17–32).

Zatímco historický význam Brna v době, kdy se vyskytuje v písemných pramenech, byl vcelku nepochybný, předmětem sporu po dlouhou dobu byla a lze říci, že dosud je, lokalizace brněnského údělného hradu. Snaha o určení jeho polohy od počátku ovlivňovala

podobu hypotéz vyslovujících se k významu jednotlivých raně středověkých mocenských center na území Brna a v jeho blízkém okolí. Dnešní názory jsou výsledkem více než stoletého bádání, v jehož průběhu došlo několikrát k zásadním zvrátům, přičemž rozhodující význam pro řešení problému měly obvykle výsledky archeologického výzkumu. Je však nutno zdůraznit, že jakkoli se již určitá základní představa ustálila, zůstává ještě mnoho nedořešeného a do budoucna není vyloučena možnost zásadních korekcí.

2. Vývoj názorů na polohu raně středověkých mocenských center

Původně byla možná poloha raně středověkého mocenského centra řešena jako dilema, stál-li hrad spíše na Špilberku, v místech pozdějšího královského hradu, nebo na Petrově, v okolí kostela sv. Petra. Nejvýrazněji se prosadila koncepce počátků Brna z pera historika umění V. Richtera (1936; shrnuje a rozebírá starší literaturu k problému), jenž se v tomto dilematu přiklonil k Petrovu, kde shledával výraznější indicie. Richterova hypotéza byla přijímána po dlouhou dobu, i když zdaleka ne všemi badateli a bezvýhradně (k tomu např. Švábenský 1993, 238–243; zejména úporně trval na Špilberku až do konce života V. Šujan) a má své vášnivé zastánce dodnes (Konečný 1995/1996; 1996; 2001). Její dlouhotrvající přijatelnost však nezapříčinila ani tak její logika, jako především fakt, že se příliš neměnil stav pramenné základny k problému, a nebyl tedy důvod stávající koncepci nahrazovat.

Situaci však od samého počátku bádání komplikovala existence Starého Brna, které bylo takto nazváno již r. 1247 (*CDB IV.1*, č. 102, s. 194–195), a s nímž se bylo nutno také vyrovnat a vysvětlit jeho význam v počátcích Brna (srov. Červinka 1928, 132; do jisté míry i Richter 1936, 298, 307; později zejm. Chaloupka 1965; Hurt 1972, 222–223). Navíc začalo být s postupujícím archeologickým bádáním hledáno centrum středohradištní tzv. blučínské oblasti, předcházející historickému Brněnsku (Poulik 1948, 81–87, 113–114; později Staňa 1988, 174–175), a kromě prostoru historického jádra (později zejm. Hrubý 1961, 143) tak do hry o možného mocenského předchůdce královského města vstoupily další lokality: Staré Zámky u Líšně (Červinka 1902, 234; 1928, 84–85; Poulik 1950, 99–106; Staňa 1960; 1972; 1985, 190; 1988, 171–173; 1990, 74) a později ještě Rajhrad, u něhož byl spatřován buď církevní význam (Hurt 1972, 221; Skutil 1993, 102; Konečný 1996, 338), nebo mojmírovský zásah do svrchovanosti místního, nejspíše starozámeckého velmože (o hradisku naposledy souhrnně Staňa 1997, k tomu kriticky Zapletalová 2002).

Naprostý obrat v pohledu na počátky Brna a polohu údělného hradu nastal po nálezů raně románské rotundy v areálu starobrněnského kláštera cisterciáček (Cejnková 1992). Poprvé byla změna názorů na počátky Brna vyjádřena již v interdisciplinární studii D. Cejnkové, Z. Měřinského a L. Sulítkové (1984). Již rok nato byl nalezen relikv po požárem zaniklé dřevohliněné fortifikace v domovním bloku mezi ulicemi Křížovou, Křídlovickou a Ypsilantiho (lokality „Modrý lev“; Cejnková – Loskotová 1993), jenž mezitím vyslovenou „starobrněnskou“ hypotézu posílil (poprvé výslovně lokalizoval údělný hrad na Staré Brno Procházka 1991; 1993b). Zhruba ve stejné době pak započal intenzivní záchranný výzkum v historickém jádru města, který postupně přinesl další informace mimořádné důležitosti.

K nejvýznamnějším patří výsledky výzkumů v katedrále sv. Petra a Pavla a v jejím okolí, zejména nález nejstarší fáze kostela s podchřívovou kryptou (Unger 1994; Unger – Procházka 1995; Borský – Černoušková 2003), výzkumy spojené s rekonstrukcí hradu Špilberku, při nichž se vůbec nepodařilo doložit raně středověké osídlení (Cejnková – Loskotová – Plaček 1995), rozpoznání nejstaršího sídelního horizontu v jižní části historického jádra (souhrnně Procházka – Loskotová 1999; Procházka 2000, 30–44) a výzkumy v prostoru Dominikánského náměstí (Holub et al. 2003b). Vně hradeb bylo rozpoznáno intenzivní raně středověké osídlení na Dornychu (Geislerová – Procházka 1996; Procházka 2000, 28, 89; Holub et al. 2002, 105–107; 2003a, 70, 90; 2004b, 59, 61–65).

Oproti v minulosti nejvíce zažitému modelu, předpokládajícímu hrad na Petrově a podhradí v místech historického jádra v okolí kostela sv. Michala a počítajícímu spíše s jeho kontinuálním osídlením od doby velkomoravské (Richter 1936, shrnující starší názory; později Hrubý 1961, 143; Sejbal 1997, 93), se tedy s postupujícím archeologickým výzkumem prosadil názor, že na území dnešního statutárního města Brna pravděpodobně došlo v průběhu raného středověku a poté ve 13. století několikrát k významnému lokálnímu přesunu mocenských center. V současnosti se předpokládá (Staňa 1988, 174–175; 1994, 278–280; 1998, 90–105; Měřínský 1993; Doležel 2000, 167–168), že od 8. do konce 10. či počátku 11. století bylo hlavním mocenským centrem hradisko Staré Zámky u Líšně. Někdy na přelomu 10. a 11. století nebo o něco málo později hradisko násilně zaniká, dále na něm pokračuje již jen osídlení venkovského charakteru a mocenské těžiště se pravděpodobně přesouvá na Staré Brno. Nejčastěji bývá tento proces spojován s knížetem Břetislavem, jemuž se připisuje systematické budování hradské soustavy (Žemlička 1997, 43–44, 48; Doležel 2000, 167–168, s odkazy na příslušnou historickou lit.). V průběhu 12. století však vzniká osídlení i v jižní části prostoru pozdějšího vrcholně středověkého města, a nabízí se tak otázka, kdy mohlo dojít k zániku starobrněnského opevnění a k přesunu osídlení, příp. i centrálních funkcí, do prostoru pozdějšího města (Procházka – Loskotová 1999; Procházka 2000, 19–44; Doležel 2000, 172).

Obr. 1. Staré Brno a brněnská předlokační aglomerace: 1 – poloha rotundy P. Marie v areálu starobrněnského kláštera; 2 – křižovatka ulic Křížové a Václavské s kostelem sv. Prokopa a Oldřicha; 3 – lokalita „Modrý lev“; 4 – nález hradby z r. 1999 na křižovatce ulic Křídlovické a Ypsilantiho; šedě přibližný rozsah dosud známého raně středověkého osídlení; 5 – plocha dotčená výzkumem v areálu kláštera milosrdných bratří; 6 – přibližný rozsah mladohradištního pohřebiště, 7 – osídlení při Vídeňské ul. (patrně pokračuje k západu), 8 – poloha kostela sv. Václava, 9 – lokalita Brno – ul. Polní (ca o 30 m jižněji); 10 – okolí kostela Všech Svatých v Kopečné ul.; 11 – svah mezi ulicemi Studánka a Kopečná; 12 – Špilberk; 13 – Petrov s kostelem sv. Petra; 14 – Starobrněnská 6–8; 15 – Stará radnice; 16 – Reduta (Zelný trh 4); 17 – Josefská 7, 9/Novobranská 24–28; 18 – Dornych.

Fig. 1. Old Brno and the pre-colonisation Brno agglomeration: 1 – locations of the Rotunda of Our Lady within the precincts of the Old Brno monastery; 2 – the crossroads of Křížová St. and Václavská St. with the Church of SS Procopius & Ulrich; 3 – the ‘Blue Lion’ area; 4 – rampart finds from 1999 at the crossroads of Křídlovická St. and Ypsilanti St., grey shading indicating the extent of early medieval settlement known to date; 5 – area affected by excavations in the area of the Mercedarian convent; 6 – approximate extent of Late ‘Hillfort’ cemeteries; 7 – settlement along Vídeňská St. (apparently continuing to the west); 8 – location of St Wenceslas’ Church; 9 – location of Brno – Polní St. (some 30 m to the south); 10 – surroundings of the Church of All Saints on Kopečná St.; 11 – slope between Studánka St. and Kopečná St.; 12 – Špilberk; 13 – Petrov with St Peter’s Church; 14 – Starobrněnská St. 6–8; 15 – Old Town Hall; 16 – Reduta (Zelný trh 4); 17 – Josefská 7, 9/Novobranská St. 24–28; 18 – Dornych St.

3. Topografie brněnské předlokační aglomerace

Staré Brno leží ca 1–3 km západně od historického jádra města při obou březích hlavního toku Svatky, jež odděluje levobřežní část historického katastru, tedy okolí dnešního Mendlova náměstí spolu s dolní částí Pekařské ulice, a pravobřežní část, tj. severní část dnešní ulice Vídeňské. Intravilánem levobřežní části protékal v minulosti ještě Svratecký náhon, s vysokou pravděpodobností částečně regulované boční rameno Svatky (*Procházka 2000*, 10–12, 19–20, 28–29, 92–94).

Levobřežní část historického katastru leží tedy převážně v inundaci zmíněných vodních toků na písčitéch či jílovitých fluvialních sedimentech, přičemž západní část extravilánu a intravilánu leží na spraši (ul. Hlinky). Na severní straně je ohraničena svahy Žlutého kopce (283 m n. m.) a Špilberku (285 m n. m.). Dnešní nadmořská výška povrchu se pohybuje okolo 202–203 m, povrch geologických vrstev však vesměs leží o 2–2,5 m níže. Konkrétní informaci o tom zatím máme pouze z křižovatky ulic Křížové a Václavské, kde báze kulturních vrstev ležela v nadmořské výšce ca 200,2–200,3 m. Výjimku může tvořit domovní blok mezi ul. Křížovou, Křídlovickou a Ypsilantiho (*obr. 1: 3*), kde údajně archeologický terén ležel o 2,5 m výše než úroveň dnešní ulice (*Cejnková – Loskotová 1993*, 25), absolutní nadmořská výška však není uvedena. Mocnost dochovaných raně středověkých kulturních vrstev lze přibližně stanovit na 0,3–0,5 m, opět pouze podle situace na křižovatce Křížové a Václavské. Předpokládá se pokles terénu k náhonu a počítá se s jeho vyrovnáním díky povodňové činnosti, zatím je ale k dispozici pouze málo konkrétních informací (souhrnně *Procházka 2000*, 19–21).

Pravobřežní část leží převážně na kvartérní terase Svatky překryté würmskou sprašovou, resp. prachovito-písčitou návějí a holocénním půdním typem. Ze západu je ohraničena rovněž výraznou vyvýšeninou, východní částí Červeného kopce (250–310 m n. m.), tvořeného devonskými slepenci, křemenci a pískovci, jenž patrně sloužil již od raného středověku jako důležitý zdroj kamene. Nadmořská výška se pohybuje od 200–215 m. Terén se svažuje ke Svatce, na níž je pro raný středověk předpokládán brod v místech pozdějšího mostu. Raně středověké osídlení směrem k jihu přesahovalo rozsah historické zástavby známé z poloviny 17. století (viz lokalita Brno – Polní ul.; *Hrubý 1961*, 134–135; *Procházka 2000*, 20, 26). Jeho pozůstatky mají opět charakter kulturní vrstvy (0,2–0,7 m v okolí kláštera milosrdných bratří), která je však v důsledku zemědělské činnosti často zcela odstraněná nebo promísená, popř. ovlivněná svahovými pochody; lépe se dochovaly zahlobené části objektů.

Za významnější z obou částí historického katastru je možno považovat levobřeží, odkud byl v minulosti hlášen dvakrát nález dřevohliněné hradby (*Cejnková – Loskotová 1993*; *Zatloukal 2000a*; *2000b*) a odkud známe nejstarší církevní stavbu na území Brna, již zmíněnou rotundu z areálu kláštera cisterciáček (*Cejnková 1992*).

Destrukci hradby z r. 1999 (*obr. 1: 4*) datuje autor výzkumu do 11.–12. století, u staršího nálezu (lokalita „Modrý lev“, evokující zaniklý zájezdní hostinec v rámci stejného domovního bloku, *obr. 1: 3*) byla datace několikrát měněna (srov. *Cejnková – Loskotová 1993*, 27; *Procházka 2000*, 19) a není vyloučeno, že bude ještě zcela přehodnocena. Přesto lze konstatovat, že jde prozatím o jediné nálezy dřevozemního opevnění, jejichž datace by odpovídala písemným zmínkám o brněnském hradě a údělu. Navíc je nutno připočíst i toponymum Brno a fakt, že toto místo bylo již v 1. polovině 13. století vnímáno jako Staré Brno (např. *Švábenský 1993*, 223–228, s odkazy na starší lit.).

Prozatím nedokážeme stanovit plochu, kterou toto opevnění mohlo vymezovat, ani její případné vnitřní členění. Současně neznáme ani přesný rozsah raně středověkého osídlení. Víme pouze, že se mladohradištní osídlení koncentrovalo v okolí ulic Křížové, Václavské, Křídlovické a Ypsilantiho a středohradištní sídlištní nálezy jsou známy pouze z domovního bloku mezi ulicemi Křížovou, Křídlovickou a Ypsilantiho. Částečně se ale můžeme vyslovit k funkci tohoto prostoru. Na mnohokrát zmiňované křižovatce stál totiž do r. 1785 kostel sv. Prokopa a Oldřicha (*obr. 1: 2*), o němž byl vícekrát vysloven názor, že by mohl mít raně středověký původ (*Chaloupka 1965, 147; Pošvář 1952, 17; Hurt 1972, 224*), příp. mohl být součástí opevněné lokality „Modrý lev“ (*Cejnková – Loskotová 1993, 27*). Odtud už byl jen krůček k hypotézám o původním kostele brněnského hradu (*Jan 1988; 2004; Sulitková 1993, 57–59; 1995, 47–50*). Podle nejnovějších výzkumů však kostel vznikl až v průběhu 13. století a ještě v 1. polovině 13. století se na místě ukládaly kulturní vrstvy vysloveně odpadního charakteru, což existenci sakrálního okrsku, navíc nejdůležitějšího v údělu, příliš nenasvědčuje (*Holub et al. 2004b, 67–69; Zapletalová – Peška 2004, 679–680; 2005, 532–535*). Oproti tomu máme v areálu dnešního augustiniánského opatství (*obr. 1: 1*) doloženu raně románskou rotundu s mladohradištním hřbitovem, do vzniku kláštera cisterciáček dvakrát přestavěnou (*Cejnková 1992*), která měla na počátku 13. století patrocinium P. Marie (*CDB II, č. 363, s. 391–393; č. 364, s. 393–397*; k dějinám kostela *Richter 1936, 295–298; Pošvář 1952; Hurt 1969; 1972; Procházka 2000, 21–24*). Mladohradištnímu hřbitovu zřejmě předcházelo ještě středohradištní pohřebiště, jak patrně ukazuje hrob vybavený sekerou s ostny u násadního otvoru (typu IA) a nožem (*Cejnková 1992, 17–19*; k dataci sekery *Klanica 1985, 524; Měřínský – Unger 1990, 383; Galuška 1996, 60–61, 104; Zapletalová 2001, 71*). Zapadal by sem i neověřitelný hrob hlášený z cihelny na Úvoze severně od kláštera, v němž byl zemřelý údajně pohřben s koněm a se psem, vybavený raně středověkou keramikou (*Hrubý 1961, 137; Zapletalová 2001, 72*); je však nezvěstný patrně již od 19. století. Již ve střední době hradištní mohla na Starém Brně sídlit vyšší sociální vrstva, zatím však nemáme k tomuto problému více než indicie.

Vzhledem ke stavu výzkumu nelze do budoucna vyloučit nález dosud nerozpoznané raně středověké svatyně, jež se nedočkala vrcholného středověku a výraznějšího zaznamenání v písemných pramenech. Z levobřežní části historického starobrněnského katastru ale chybějí další doklady mladohradištních pohřbů, nebyly učiněny ani náhodné nálezy při starších stavebních akcích. Pravobřeží Svatky naproti tomu mělo patrně spíše funkci hospodářského zázemí, čemuž nasvědčují nálezy mladohradištních pecí a želené strusky, a také nálezy obilnic z okolí kláštera milosrdných bratří na Vídeňské ulici (*obr. 1: 5*). Mladohradištní kulturní vrstva je známa z okolí Vídeňské ulice a také z již dlouho známé lokality Brno – Polní ul. (roh Vojtovy a Grmelovy ul., *obr. 1: 9*; viz *Procházka 2000, 20*), odkud bylo hlášeno i unikátní kostěné hřeblo, ostruha s čtyřbokým bodcem a denár Konráda I. (*Hrubý 1961, 134–135; Sejbal 1983, 195*). Odsud známe i pozdně starohradištní či již středohradištní nálezy, bohužel však mají všechny vypovídací hodnotu sběru. Odpovídající pohřební areál ke všem těmto sídlištním areálům představuje středohradištní pohřebiště prozkoumané v prostoru kláštera a nemocnice milosrdných bratří (*Matějčková 2000; Holub et al. 2003a, 86–87; 2004b, 55; Zapletalová 2005; obr. 1: 5*) a mladohradištní hroby při západní straně Vídeňské ul. (*obr. 1: 6*), od jejichž výzkumu bylo bohužel upuštěno (*Novotný 1973; Valoch 1975, 3; Cejnková – Loskotová 1993, 23; Procházka 2000, 26*). Pohřebiště jsou

vzdálena ca 200–300 m od kostela sv. Václava (*obr. 1: 8*), jehož počátky ani okolnosti vzniku nejsou známy a jenž se připomíná poprvé k r. 1314 (*CDM VI*, č. 77, s. 54–55). Ani tento kostel tedy nejspíše nebude raně středověkého původu.

Prozatím je předčasně vyjadřovat se k některým speciálním otázkám, jako např. kde se mohla nacházet mincovna údělných knížat, kde pozdější arcijáhenský kostel, leželo-li raně středověké tržiště na levém, či na pravém břehu Svratky, do jaké míry odpovídala raně středověká komunikační situace pozdějšímu stavu atd. Ani po více než dvaceti letech terénního výzkumu ostatně nemáme o Starém Brně tolik informací, abychom byli schopni bezpečně vymezit rozsah rezidenčního areálu či areálů oproti částem nerezidenčním, popř. rozeznat jejich změny a přesuny.

Pokud okolo Starého Brna, kde lze díky nálezům mladohradištního dřevohliněného opevnění a sakrální stavby skutečně odůvodněně hledat hrad brněnských údělníků, opíšeme pomyslný kruh o poloměru ca 2 km, lze do něj s určitým přesahem zahrnout území levobřežní i pravobřežní části Starého Brna, východně přiléhající území pozdější ulice Pekařské, území historického jádra města a Dornych.

Z okolí Pekařské ulice neznáme prozatím vůbec starší horizonty raně středověkého osídlení. Pouze na dvou místech se podařilo doložit horizonty 12. a počátku 13. století, a to v Kopečné ul. 43, na tzv. Lochenberku, kde starší osídlení předcházelo vzniku farního okrsku u kostela Všech Svatých (*obr. 1: 10*), a poté ve svahu mezi ulicemi Studánka a Kopečná (*obr. 1: 11*), tedy na západním svahu Petrova, zde ovšem pouze jako ojedinělá intruze v mnohem mladších nálezových souvislostech (obojí *Holub et al. 2005*, 146–147, 149–150). Výzkumy však dosud nebyly podrobněji vyhodnoceny. Situace v těchto místech patrně odráží vznik osídlení na území pozdějšího královského města a blízkost komunikace.

Historické jádro Brna leží na východním svahu pod výšinou Petrov (245 m n. m.) s kostelem sv. Petra (*obr. 1: 13*), v nadmořské výšce ca od 205 do 230 m. V holocénu zde neprotékala žádná vodoteč, nejbližší byly Svratecký a Svitavský náhon na jihozápadě a jihovýchodě, Ponávka na východě a tzv. Žabí potok na severu, vesměs dnes zasypané či kanalizované. Geologické podloží tvoří kvartérní sprašová série, ukončená holocénním půdním typem, pouze na Petrově vystupuje skalní metabazitové podloží.

Stav vědomostí o nejstarším sídelním horizontu, charakterizovaném nálezy brněnské keramiky I.1, na území historického jádra města Brna poměrně nedávno shrnul *R. Procházka (2000, 30–44, 126)*. Od r. 2000 přibily *de facto* dva další výzkumy, při nichž byl tento horizont doložen: Josefská 7, 9/Novobranská 24–28 (*obr. 1: 17*) a Želný trh 4 – Reduta (*obr. 1: 16; Holub et al. 2002, 96–97; 2003a, 76–77*). Ani výsledky těchto výzkumů nevybočují z našich dosavadních představ o jeho podobě.

Osídlení se koncentrovalo v jižní části města a patrně nemělo souvislý charakter. Díky nálezům mincí (Starobrněnská 8, Josefská 7, 9) lze konstatovat, že patrně fungovalo po blíže neurčitou část 12. století, zejména v jeho 2. polovině. Sídliště tedy leželo i v místech, kde s ním starší koncepce *V. Richtera (1936, 302–304, 307)* nepočítala – na východních svazích pod Petrovem. Od toho poznatku se odvíjí i řešení některých historických otázek, zejména polohy tzv. *forum antiquum*. Narozdíl od *V. Richtera* se dnes vcelku oprávněně domníváme, že starší z obou brněnských tržišť musel být dnešní Želný trh (*Procházka 2000, 106–107*). Nejstarší horizont I.1 naopak neznáme z prostoru Dominikánského náměstí, kde měl být podle dřívějších názorů (za všechny *Richter 1936, 273, 285–286; Dřímál – Peša 1969, 32–33*) raně středověký okrsek kolem kostela sv. Michala, jenž byl před

vznikem dominikánského kláštera filiální ke kostelu sv. Petra, potažmo předhradí brněnského hradu (k tomu *Holub et al. 2003b*, zejm. 60).

Využijí možnosti vyjádřit se alespoň stručně k dosud trvajícím úporné snaze některých historiků umění (naposledy, pokud je mi známo, *Konečný 2001*, 72) datovat nejstarší fázi kostela sv. Petra co nejhluběji do minulosti a doložit zde hrad brněnských údělníků, jmenovitě Konráda I. Nebudu na tomto místě rozvíjet žádnou významnější polemiku, ráda bych však zdůraznila několik skutečností. Při zvažování možnosti či nemožnosti polohy hradu brněnských údělníků na Petrově před 12. stoletím se již dávno nejedná o problém dosud nenalezeného na vlastní hoře sv. Petra; k tomu snad jen tolik, že nezkoumané území v zahradách za biskupstvím a farou, ke kterému se upínala a ještě stále upíná naděje zmíněných historiků umění, je už jen velmi malé na to, aby jeho výzkum mohl současné názory zásadním způsobem zvrátit. Jedná se mnohem více o problém dosud nenalezeného na východním svahu pod Petrovem. Zde totiž zcela chybějí starší horizonty mladohradištní keramiky (*Staňa 1994; 1998*), ale také spolehlivě lokalizované nálezy mincí 11. století, zejména pak ražeb těch brněnských údělníků, u nichž je mincovní činnost nesporná a intenzivní (hlavně u Konráda I.; k tomu *Sejbal 1983; 1997*, 93–95; *Krejčík 1995; Šmerda 1996*, 18–19). Z území historického jádra a jeho nejbližšího okolí také prozatím není známo mladohradištní pohřebiště, natož pak takové, jehož projev by odpovídal 11. století (k tomu *Měřínský 1997* s odkazy na další lit. a jednotlivé výzkumy). Před počátek 13. století by bylo možno datovat hroby související s nejstarší fází kostela sv. Petra, které však již nevykazují mladohradištní pohřební ritus a výbavu (*Procházka 2000*, 33–34).

Připomeňme si, že Brno jako správní centrum muselo existovat již v době dělení Moravy Břetislavovým synům a ještě spíše již o desítky let dříve. Systematické budování vnitřních mocenských struktur na Moravě, včetně soustavy kastelánských hradů, klade historické bádání do doby Břetislava I. (*Žemlička 1997*, 42–44, 48; *Doležel 2000*, 168). Brno bylo navíc ve 2. polovině 11. století patrně jediným centrem západního moravského údělu přinejmenším do r. 1092, dokonce byl vysloven i názor, že úloha Znojma vzrostla až za Litolda na počátku 12. století (*Wihoda 1997*, 22–23; *Žemlička 1997*, 347–351). Jakkoli asi význam Brna v průběhu údělného období kolísal (*Wihoda 1997*, s odkazy na starší lit.), můžeme předpokládat, že se již v 1. polovině 11. století vyvinulo v jedno z nejvýznamnějších moravských hradebních center. Jeho existenci by rozhodně neodrážela naprostá absence přesvědčivých nálezů z tohoto období, natolik terén v historickém jádru Brna zničen nebyl. Bezesporu by navíc bylo obeháno dřevohliněnou hradbou; vzpomeňme dvojí obléhání zaznamenané u Kosmy (*Bláhová 1993*, 79, 83, pozn. 16 a 17). Její pozůstatky však z historického jádra Brna neznáme, a to ani z 12. století. Při známém rozsahu zdejšího nejstaršího osídlení by se patrně severní průběh tohoto opevnění nekryl s obvodem pozdějších hradeb a nebyl by jimi zničen, je tedy přinejmenším podezřelé, že dosud nebylo nic podobného při výzkumu rozeznáno. A je zároveň nápadné, že se většinu vyjmenovaných jevů nějakým způsobem podařilo doložit na Starém Brně, jež se ovšem co do intenzity a kvality výzkumu prozatím nemůže s historickým jádrem města Brna poměřovat. Po mém soudu lze poznat na první pohled, zda je aktuální názor na polohu brněnského údělného hradu (tzv. „starobrněnská hypotéza“, srov. *Kudělka 1995*, 197; *Konečný 1995/1996; 1996*, 315; *2001*, 72) dostatečně opřený o prameny, nebo zda jen nebyl pochopen a doceněn Richterův výklad nejstaršího vývoje brněnské aglomerace. Pokusy lokalizovat údělný hrad ještě na jiná místa (*Zřídka Veselý 1998*) dnes již vcelku pozbývají smyslu.

S výjimkou čtyř kostrových hrobů (*Hrubý 1961*, 138; *Merta 1998*; *Procházka – Loskotová 1999*, 177–179) také není z prostoru historického jádra známo žádné středohradištní osídlení. Rozhodně zde nebyla potvrzena existence velkomoravského hradiska, o němž uvažoval ještě *V. Hrubý (1961, 143)*, ale ani sídliště. Vzhledem ke stavu výzkumu již patrně nelze v tomto směru do budoucna očekávat zásadnější změny.

Lze však připustit možnost, že se hora sv. Petra mohla stát přemyslovským rezidenčním areálem někdy v průběhu 12. století, kdy už zde osídlení bezpečně existovalo. Víme, že kostel sv. Petra byl zeměpanského založení, byl starší než kostel sv. Jakuba a musel existovat nějakou dobu před první zmínkou r. 1222. Již v první zmínce u něj vystupuje probošt, což je obtížně vysvětlitelný titul, uvážíme-li, že kolegiáta zde vznikla až r. 1296; zároveň se jednalo o kostel arcijáhenský (k dějinám kostela souhrnně *Jan – Procházka – Samek 1996*; *Procházka 2000*, 29, 32–37, 41–44, s odkazy na starší lit.). Lze ho tedy právem považovat za nejvýznamnější kostel v Brně v době, kdy vystupuje z historické anonymity. V pozdní tradici, u Balbína, vystupuje jako zakladatel kostela (mylně kolegiátní kapituly) Konrád, syn knížete Břetislava. Je však známo, že Balbín jednotlivé Konrády nerozlišoval správně (*Švábenský 1993*, 240, 243, pozn. 31). V jiné pozdní zmínce se uvádí výstavba neznámým markrabětem před 440 lety a zároveň měl být kostel sv. Petra téměř sídlem markrabat a jejich vlastní svatyní, kterou měli každodenně navštěvovat (*Richter 1936*, 277–278; *Švábenský 1993*, 240, 243, pozn. 29; *Sulítková 1993*, 59–60). Již dříve byl vysloven názor, že se mohlo jednat spíše o Konráda Otu (*Richter 1936*, 278, 285; *Dřímál – Peša 1969*, 32–33; *Švábenský 1993*, 238–243). Nelze sice přeceňovat pozdní tradici, ale období správy Konráda Oty nad brněnským údělem, jakkoli zčásti spíše předpokládané než doložené (*Bláhová 2001*, 636–637; *Fišer 2001*, 64; *Wihoda 1997*, 26–60; 1999, 456, 460–462; *Žemlička 1997*, 356–357), případně ještě období markraběcí vlády Vladislava Jindřicha (*Wihoda 1999*, 467–469) by jako doba vzniku kostela sv. Petra – vezmeme-li v úvahu dosavadní znalosti o osídlení v jeho okolí – přicházelo v úvahu nejvíce. Po smrti Vratislava Brněnského totiž mizí z dějin na dlouhou dobu nebo zcela brněnská údělná větev. Co se stalo s jeho potomstvem, není známo; předpokládá se, že jeho synové jsou Spytihněv a Svatopluk, doložení v obnoveném brněnském údělu až v 90. letech 12. století (*Wihoda 1997*, 30; 1999, 464; *Žemlička 1997*, 371; *Bláhová – Frolík – Profantová 1999*, 745, 752). Došlo tedy na dlouhou dobu k přerušení správy údělu brněnskou údělnou větví a zároveň mohlo dojít i k násilnému zániku údělného sídla a přerušení kontinuity jeho polohy. Zánik požárem signalizují oba nálezy hradby na Starém Brně. Zdůrazňuji ale, že dobu jejich zániku se zatím nepodařilo stanovit dostatečně přesně na to, aby můj názor překročil hranici hypotézy. Lze samozřejmě pomýšlet i na další válečné události, známé z písemných pramenů (např. *Wihoda 1997*; 1999; *Žemlička 1997*, 231, 313–320). Pokud by se k násilnému zásahu přidaly ještě zhoršující se hydrologické poměry, jak usuzujeme hlavně z nálezové situace na křižovatce ulic Křídlovické a Ypsilantiho (*Zatloukal 2000b*), vysvětlovalo by to přesun mocenského centra do vyšší polohy, v níž je nacházíme ve 20. letech 13. století.

Co se ovšem týče odrazu přítomnosti vyšších společenských vrstev v prostoru pozdějšího města v archeologických nálezech, nemáme se příliš o co opřít. V rámci horizontu I.1 prozatím neznáme jednoznačné doklady obytné zástavby, což ostatně platí i pro Staré Brno a Dornych, nemáme tedy možnost srovnat její kvalitu ani uspořádání. Chybějí i předměty, jež by byly pro vyšší sociální vrstvu charakteristické. Příliš výrazně její přítomnosti nenasvědčuje ani srovnání zvířecích kostí z Petrova a z jiných míst s nálezy příslušného horizon-

tu (*Procházka 2000*, 40). Ve dvou případech máme doloženu kovovýrobu. Z areálu Staré radnice (*obr. 1: 14*) pocházejí doklady výroby, resp. zpracování barevných kovů, patrně stříbra (*Loskotová 1993; Procházka – Loskotová 1999*, 179–181; *Procházka 2000*, 40). Kovářství je nepřímo doloženo přítomností zlomků železné strusky z parcel Starobrněnská 6–8 (*obr. 1: 15*), odkud zároveň pochází doklad složitějšího pyrotechnického zařízení neznámého účelu (*Merta 1998; Loskotová – Procházka 1999*, 177; *Procházka 2000*, 40). Zejména nálezy ze Staré radnice by hypoteticky mohly nepřímo ukazovat na šperkařství či mincovnictví.

Donedávna neznámá raně středověká lokalita byla objevena v okolí ulic Uhelné, Spálené a **Dornychu** (*Geislerová – Procházka 1996; Procházka 2000*, 28, 89; *Holub et al. 2002*, 105–107; *2003a*, 69, 70, 90; *2004b*, 59, 61–65, 69, 79; *obr. 1: 18*). Nachází se v nížině, původně na levém břehu dnes již neexistujícího Svrateckého náhonu a pravém břehu Svitavské strouhy, jejichž soutok leží ca 0,5 km jihovýchodněji. Současný povrch leží v nadmořské výšce okolo 202–202,5 m, báze raně středověkého souvrství přibližně v úrovni 198,7 m n. m. Geologické podloží bylo zachyceno spíše v jižním okolí lokality (*Holub et al. 2003a*, 70, 90; *2004b*, 59, 61–64) a mělo převážně charakter fluviálních sedimentů. V okolí ulic Spálené a Uhelné se uvádí sprašové podloží (*Procházka 2000*, 28). Nejdůležitější byly výzkumy provedené v souvislosti se stavbou kolektoru (zejm. *Holub et al. 2002*, 105–107; *2003a*, 70). Bylo zde doloženo intenzivní osídlení od pravěku a poté od starší doby hradištní do vrcholného středověku. Mělo charakter především kulturních vrstev a lokálně vymezených vrstviček, popř. kúlových jamek. Celková mocnost raně středověkého souvrství se pohybovala okolo 0,6 m (*Holub et al. 2002*, 105–107). Lokalita má význam zejména pro úvahy o hospodářském zázemí blízkého centra či center. Nebyly zatím doloženy žádné stopy po opevnění a jediným předmětem, který by se dal vztáhnout k vyšší společenské vrstvě, je ostruha z vrstvy datované autorem výzkumu (Antonín Zůbek) do starších fází mladší doby hradištní (*Holub et al. 2002*, 106).

4. Perspektivy výzkumu

Základní prioritou pro nejbližší období by mělo být postupné zhodnocování informačního potenciálu získaného moderně provedeným záchranným archeologickým výzkumem v obou částech Starého Brna a v okolí přilehlé ul. Pekařské. Konkrétně bude nutno v nejbližší době přistoupit k vypracování podrobných nálezových zpráv, pokud zcela chybějí, nebo byly zpracovány pouze pro investora výzkumu. Zároveň bude pořízena grafická dokumentace nálezů. Přednostně bude věnována pozornost plošně vedeným výzkumům nebo významnějším sondážím s kvalitní stratifikací. Do tisku je postupně připravováno vyhodnocení raně středověkých nálezů z výzkumů v areálu Nemocnice Milosrdných bratří a v jejím okolí.

Bez pokroku ve stavu zpracování a publikace nebude možné srovnání Starého Brna s dalšími raně středověkými lokalitami, zejména s předlokačným osídlením v místech pozdějšího vrcholně středověkého města a na Dornychu, popř. i na Starých Zámcích u Líšně a v lokalitách s osídlením venkovského charakteru, a stanovení jejich vzájemného vztahu (chronologického, mocenského, ekonomického atd.). Pro řešení polohy a podoby případného mocenského centra, rozložení jednotlivých sídelních areálů, popř. pro poznání jejich změn v čase však bude nutno vyčkat na výsledky dalších terénních výzkumů. Ty budou mít i nadále povahu záchranných odkryvů.

V rámci projektu GA ČR „Nerezidenční části raně středověkých centrálních aglomerací v Čechách a na Moravě“, reg. č. 404/05/2671.

Prameny a literatura

- Bláhová, M. 1993: Brno v historiografických pramenech doby přemyslovské, Brno v minulosti a dnes 11, 78–85.
- 2001: Historická chronologie. Praha.
- Bláhová, M. – Frolík, J. – Profantová, N. 1999: Velké dějiny země koruny české. Svazek I. Do roku 1197. Praha – Litomyšl.
- Borský, P. – Čermoušková, D. 2003: K stavebním osudům chrámu sv. Petra a Pavla, Zpravodaj STOP (Časopis Společnosti pro technologii ochrany památek) 4, sv. 5, 4–23.
- CDB: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemie I ss. G. Friedrich – Z. Kristen – J. Šebánek – S. Dušková – V. Vašků – J. Bystřický edd., Pragae 1904 ss.
- CDM: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae I–XV. A. Boczek – J. Chytil – P. von Chlumecký – V. Brandl – B. Bretholz edd., Olomucii – Brunae/Brünn 1836–1903.
- Cejnková, D. 1992: Archeologický výzkum ve starobrněnském klášteře. In: Forum brunense 1992, Brno, 11–20.
- Cejnková, D. – Loskotová, I. 1993: Archeologické výzkumy na Starém Brně, Brno v minulosti a dnes 11, 23–28.
- Cejnková, D. – Loskotová, I. – Plaček, M. 1995: Předběžné výsledky archeologického výzkumu Špilberku, Brno v minulosti a dnes 13, 150–160.
- Cejnková, D. – Měřinský, Z. – Sulitková, L. 1984: K problematice počátků města Brna, Československý časopis historický 32, 250–270.
- Červinka, I. L. 1902: Morava za pravěku. Brno.
- 1928: Slované na Moravě a říše velkomoravská. Brno.
- Doležel, J. 2000: K městskému zřízení na středověkém Brněnsku do roku 1411. In: Mediaevalia archaeologica 2, Praha – Brno, 159–259.
- Dřímál, J. – Peša, V. 1969: Dějiny města Brna 1. Brno.
- Fišer, R. 2001: Klášter uprostřed lesa. Dvě studie o třebíčském benediktinském opatství. Brno.
- Galuška, L. 1996: Uherské Hradiště – Sady. Brno.
- Geislerová, K. – Procházka, R. 1996: Brno – kanalizační sběrač I. stavba. Nálezová zpráva v archivu ÚAPP Brno č. j. 84/94.
- Holub, P. – Kolařík, V. – Kováčik, P. – Merta, D. – Peška, M. – Procházka, R. – Zapletalová, D. – Zůbek, A. 2004a: Systematický archeologický výzkum města Brna. In: Forum urbes medii aevi I, Brno, 57–97.
- Holub, P. – Kolařík, V. – Merta, D. – Peška, M. – Zapletalová, D. – Zůbek, A. 2004b: Předběžné výsledky záchranných archeologických výzkumů v Brně v roce 2003. In: Přehled výzkumů 45, Brno, 39–95.
- Holub, P. – Kolařík, V. – Merta, D. – Peška, M. – Zapletalová, D. – Zůbek, A. 2005: Předběžné výsledky záchranných archeologických výzkumů v Brně v roce 2004. In: Přehled výzkumů 46, Brno, 111–169.
- Holub, P. – Kováčik, P. – Merta, D. – Peška, M. – Procházka, R. – Zapletalová, D. – Zůbek, A. 2002: Předběžné výsledky záchranných archeologických výzkumů v Brně v roce 2001. In: Přehled výzkumů 43, Brno, 71–114.
- Holub, P. – Kováčik, P. – Merta, D. – Peška, M. – Zapletalová, D. – Zůbek, A. 2003a: Předběžné výsledky záchranných archeologických výzkumů v Brně v roce 2002. In: Přehled výzkumů 44, Brno, 101–121.
- Holub, P. – Merta, D. – Peška, M. – Zůbek, A. 2003b: Poznámky k historické topografii Dominikánského náměstí, Brno v minulosti a dnes 17, 41–77.
- Hrubý, V. 1961: Staroslovenské Brno, Brno v minulosti a dnes 3, 130–148.
- Hurt, R. 1969: Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Brně-Zábrdovicích. Příloha Vlastivědného věstníku moravského 21. Brno.
- 1972: O poloze starého kostela Panny Marie, Časopis Moravského muzea 57 – vědy společenské, 221–229.
- Chaloupka, G. 1965: K nejstarším dějinám Starého Brna, Brno v minulosti a dnes 7, 142–150.
- Jan, L. 1988: Kdo byl Cruciburgensis monetae magister?, Folia numismatica 3, 23–30.
- 2000: Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy. Brno.
- 2004: Causa Cruciburgensis monetae magister revidiva, Archeologické rozhledy 56, 393–400.

- Jan, L. – Procházka, R. – Samek, B. 1996: Sedm set let brněnské kapituly. Brno.
- Klanica, Z. 1985: Mikulčice-Klášteřisko, Památky archeologické 76, 474–539.
- Konečný, L. 1995/1996: Počátky Brna ve světle nejnovějších poznatků. In: Forum brunense 1995/1996, Brno, 7–20.
- 1996: Nejstarší krypty a funkce svatopetrského chrámu v Brně, Umění 44, 315–344.
- 2001: K aktuálnosti přínosu Václava Richtera v oblasti raněstředověké architektury. In: Václav Richter 1900–1970. Sborník příspěvků ze symposia pořádaného ke 100. výročí narození a 30. výročí úmrtí profesora Václava Richtera, Olomouc, 65–80.
- Krejčík, T. 1995: Mincovníctví Konráda I. v Brně, Brno v minulosti a dnes 13, 176–185.
- Kudělka, Z. 1995: Počátky brněnského dómu, Umění 43, 195–218.
- Loskotová, I. 1993: Než vznikla Stará radnice. In: Forum brunense 1993, Brno, 207–215.
- Matějčková, A. 2000: Brno (k. ú. Štýřice, okr. Brno – město). In: Přehled výzkumů 41 (1999), Brno, 153.
- Merta, D. 1998: Brno, Velký špalíček, Starobrněnská 2–4, 6, 8. Nálezová zpráva v archivu ÚAPP Brno č.j. 105/99, kopie v archivu Archaia Brno o.p.s., č.j. 17/99.
- Měřínský, Z. 1993: Celkový vývoj osídlení brněnské oblasti do vzniku institucionálního města (problémy a perspektivy dalšího výzkumu), Brno v minulosti a dnes 11, 15–22.
- 1997: K problematice nekropolí druhé poloviny 10. – počátku 13. století na Moravě. In: Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy, Brno, 87–94.
- Měřínský, Z. – Unger, J. 1990: Velkomoravské kostrové pohřebiště u Morkůvek (okr. Břeclav). In: Pravěké a slovanské osídlení Moravy. Sborník příspěvků k osmdesátým narozeninám akademika Josefa Poulika, Brno, 360–401.
- Novotný, B. 1973: Slovanské osídlení a hroby z pozdní doby hradištní na Starém Brně (okr. Brno). In: Přehled výzkumů 1972, Brno, 66–67.
- Pošváv, J. 1952: Kaple sv. Prokopa na Starém Brně a její význam v 13. a 14. století, Vlastivědný věstník moravský 9, 17–21.
- Poulik, J. 1948: Staroslovanská Morava. Praha.
- 1950: Jižní Morava, země dávných Slovanů. Praha.
- Procházka, R. 1991: K charakteristice sídelního vývoje Brna do počátku vrcholného středověku. In: Miasto zachodniosłowiańskie w XI–XII wieku. Społeczeństwo – kultura, Wrocław – Warszawa – Kraków, 119–144.
- 1993a: K vývoji a funkčnímu rozvrstvení hradů 11.–12. století na Moravě. In: Lokalne ośrodki władzy państwowej w XI–XII wieku w Europie Środkowo-Wschodniej, Wrocław, 109–141.
- 1993b: Archeologie k počátkům středověkého města Brna, Brno v minulosti a dnes 11, 29–53.
- 2000: Zrod středověkého města na příkladu Brna (k otázce odrazu společenské změny v archeologických pramenech). In: Mediaevalia archaeologica 2, Praha – Brno, 7–158.
- Procházka, R. – Loskotová, I. 1999: K topografii a interpretaci předlokačního osídlení Brna, Archaeologia historica 24, 169–188.
- Richter, V. 1936: Z počátků města Brna, Časopis Matice moravské 60, 257–314.
- Sejbal, J. 1983: Brněnská minulost v nálezech mincí do začátku husitských válek. In: Brno mezi městy střední Evropy, Brno, 191–200.
- 1997: Základy peněžního vývoje. Brno.
- Skutil, J. 1993: Nejstarší patrocinia v Brně a na Moravě (diskuse), Brno v minulosti a dnes 11, 101–103.
- Staňa, Č. 1960: Slovanské obytné objekty na hradišti Staré Zámky u Líšně, Památky archeologické 51, 240–293.
- 1972: Velkomoravské hradiště Staré Zámky u Líšně. Stavební vývoj. In: Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok 8, Bratislava, 109–171.
- 1985: Mährische Burgwälle im 9. Jahrhundert. In: H. Friesinger – F. Daim, Die Bayern und ihre Nachbarn 2, Wien, 157–200, tab. 1–8.
- 1988: Velkomoravské počátky Brněnska. In: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc., Brno, 168–180.
- 1990: Staré Město a velkomoravská hradiště. In: Staroměstská výročí. Sborník příspěvků ze slavnostního zasedání u příležitosti 40 let archeologických výzkumů Moravského muzea ve Starém Městě a výročí objevu první velkomoravské zděné stavby ve Starém Městě Na valách, Brno, 71–79.
- 1994: Die Entwicklung der Keramik vom 8. bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts in Mittelmähren. In: Č. Staňa Hrsg., Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Internationale Tagungen in Mikulčice I, Brno, 265–286.

- Staňa, Č. 1997:* Anfänge des Klosters in Rajhrad im Lichte der archäologischen Quellen. In: *Život v archeologii středověku*, Praha, 597–609.
- 1998: Die frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mittelmähren. In: *Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa – Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen. Internationale Tagungen in Mikulčice IV*, Brno, 87–125.
- Sulítková, L. 1993:* Brno v listinách do počátku institucionálního města, *Brno v minulosti a dnes* 11, 54–65.
- Šmerda, J. 1996:* Denáry české a moravské. Brno.
- Švábenský, M. 1993:* Osudy města Brna do roku 1243, *Brno v minulosti a dnes* 11, 223–266.
- Unger, J. 1994:* Jak vypadal kostel na Petrově ve 13. století, *Pravěk NŘ* 4, 289–295.
- Unger, J. – Procházka, R. 1995:* Počátky katedrály sv. Petra a Pavla v Brně ve světle archeologických výzkumů 1991–1992, *Brno v minulosti a dnes* 13, 90–111.
- Valoch, K. 1975:* Paleolitická stanice v Koněvově ulici v Brně, *Archeologické rozhledy* 27, 3–17.
- Wihoda, M. 1997:* Znojemští úředníci v politickém a mocenském systému přemyslovské monarchie. In: P. Ciprian red., *Znojemská rotunda ve světle vědeckého poznání. Vědecká konference Znojmo 23.–25. 9. 1996. Sborník příspěvků*, Znojmo, 18–45.
- 1999: Vznik moravského markrabství, *Český časopis historický* 97, 453–475.
- Zapletalová, D. 2001:* Slovanské osídlení na území města Brna do 10. století. Ms., diplomová práce ÚAM FF MU Brno.
- 2002: Několik poznámek k velkomoravskému Rajhradu, *Brno v minulosti a dnes* 16, 13–31.
- 2005: Brno, Nemocnice Milosrdných bratří, Pavilon akutní medicíny – 1. etapa. Nálezová zpráva v archivu Archaia Brno o.p.s., č.j. 01/06.
- Zapletalová, D. – Peška, M. 2004:* Sv. Benedikt, Oldřich, nebo Prokop? K otázce polohy středověké brněnské mincovny a její souvislosti se starobrněnskou kaplí sv. Prokopa, *Archeologické rozhledy* 56, 679–690.
- 2005: Nové poznatky ke starobrněnskému kostelu sv. Prokopa a jeho okolí, *Brno v minulosti a dnes* 18, 529–555.
- Zatloukal, R. 2000a:* Brno (k. ú. Staré Brno, okr. Brno – město). In: *Přehled výzkumů 41 (1999)*, Brno, 152–153.
- 2000b: Staré Brno, kabelovod Křídlovická, Ypsilantiho, Poříčí, Vídeňská. Nálezová zpráva v archivu ÚAPP Brno, č.j. 226/00.
- Zřídka Veselý, F. 1998:* Staré Brno a knížecí hrad, *Vlastivědný věstník moravský* 50, 3–13.
- Žemlička, J. 1997:* Čechy v době knížecí (1034–1198). Praha.

Old Brno and the pre-colonisation Brno agglomeration

From the 11th century onwards Brno played a key role in the history of Moravia, as one of the most important Přemyslid strongholds and a centre of the Přemyslid appanage. While its historical importance is on the whole well known, the problem of its actual location, or of its beginnings and continuity, have taxed historical scholarship from the very outset. Initially, this question was resolved as a division between sites at Špilberk and at Petrov. Thanks to the art scholar V. Richter, the opinion that came to dominate was that the stronghold stood at Petrov. This view of the origins of Brno remained predominant until the 1980s, but thanks to the results of long-term archaeological research was gradually reassessed and abandoned. Today, the general feeling is that from the 8th until the turn of the 11th centuries the most important power centre of the 'Blučina region', the precursor of the historic Brno region, was at the hillfort of Staré Zámky u Líšně. Sometime in the first half of the 11th century a fortified centre is presumed to have appeared on the left bank of Old Brno, this being identified with the appanage stronghold. During the 12th century settlement appeared in the southern part of the historic city core, and evidently the power centre also shifted here at some point in this period.

The historic built-up area of Old Brno comprises areas on the left and right bank of the river Svratka; the area on the left bank was apparent further divided by an arm of the Svratka. Thanks to finds of fire-damaged, earth and timber ramparts around Křídlovická St. and of an early Romanesque rotunda in the area of the Old Brno monastery, it seems fair to assume that a residence functioned

in this area in the Late 'Hillfort' period. Thus far there is insufficient evidence relating to earlier settlement here, although a Middle 'Hillfort' period grave with axe and knife from the Old Brno monastery may indicate the presence of upper social classes in this time as well. The area on the right bank (around Vídeňská St.), again settled from at least as early as the Middle 'Hillfort' period, was in Late 'Hillfort' times apparently the economic hinterland of the area on the left bank, although thanks to old finds of spurs, a rake with a Scandinavian motif, and coins of Conrad I, it is impossible to rule out the presence of upper social layers here, too.

From the Early 'Hillfort' period to the High Middle Ages, the area of Dornych was also settled. Thus far, with the exception of a single spur there is no reason to ascribe the function of residence to this settlement.

During the 12th century, and especially in its second half, settlement developed in the southern part of what would later become the royal borough. At the same time, sporadic settlement also appeared west of the town, along the route of what is now Pekařská St. Despite long-term investigations, no contiguous fortifications are known from the town area. Another contentious issue is the dating of the Romanesque phase of St Peter's church. The question of the possible removal of the residence function to this church, or the period in which this took place, remains open. Other than by the crypt beneath the choir of this church, the presence of upper social classes is perhaps attested only by the demonstrable working of non-ferrous metal (silver) on the site of the later Old Town Hall.

English by *Alastair Millar*